

กรมป่าไม้

บทสรุปผู้บริหาร

เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

หน่วยที่ ๖ : การวางแผนป่าไม้ชุมชน

หน่วยที่ ๑๔ ประสบการณ์การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย

โดย

นายพิชัย เอกศิริพงษ์

นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ

สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กรมป่าไม้

บทสรุปผู้บริหาร
เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

หน่วยที่ ๖ : การวางแผนป่าไม้ชุมชน
หน่วยที่ ๑๔ ประสบการณ์การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย

โดย

นายพิชัย เอกศิริพงษ์
นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการพิเศษ

สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บทสรุปผู้บริหาร
เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน หน่วยที่ ๖ การวางแผนป่าไม้ชุมชน และหน่วยที่ ๑๔ ประสบการณ์การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย เป็นส่วนหนึ่งของชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน เอกสารการเรียนการสอนของสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เพื่อให้ผู้ที่ศึกษามีความรู้เกี่ยวกับความเป็นมา แนวคิด หลักการบริหารจัดการป่าชุมชน ตลอดจนความสำคัญของป่าชุมชน

● **หน่วยที่ ๖ : การวางแผนป่าไม้ชุมชน**

เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน หน่วยที่ ๖ การวางแผนป่าไม้ชุมชน จะเป็นเรื่องของการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชน การวางแผนเป็นกระบวนการกำหนดสิ่งที่จะดำเนินการเพื่อที่จะสามารถนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การวางแผนอย่างมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกัน แผนที่ได้จัดทำขึ้นไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

๑. การวางแผนการจัดการป่าชุมชน

๑.๑. แผนการจัดการป่าชุมชน จัดทำขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นการอนุรักษ์ การฟื้นฟู การพัฒนาหรือควบคุม ดูแลสถานะแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติในป่าชุมชน แผนการจัดการป่าชุมชนจะต้องบอกว่าจะจัดการป่าชุมชนนั้นอย่างไร มีวัตถุประสงค์ในการจัดการเพื่ออะไร มีกิจกรรมดำเนินการที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ช่วงเวลา และติดตามประเมินผลอย่างไร

๑.๒. ความจำเป็นที่ต้องมีแผนการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้มีกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ป่าชุมชนร่วมกัน ให้เกิดการฟื้นฟูและรักษาความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างกระบวนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เป็นแนวทางในการดำเนินงานร่วมกันระหว่างคนในชุมชน องค์การชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เกิดความมั่นใจในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน และเพื่อให้การจัดการป่าชุมชนได้รับการสนับสนุนโดยรัฐและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย

๑.๓. ลักษณะแผนการจัดการป่าชุมชนที่ดี ต้องง่าย สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน มีความชัดเจนถึงวัตถุประสงค์การจัดการป่า สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ป่า มีความยืดหยุ่นและมีการทบทวนแก้ไขอย่างสม่ำเสมอ ต้องไม่ขัดต่อระเบียบกฎหมาย กฎกติกา และวิถีชีวิตชุมชน

๑.๔ ขั้นตอนและกระบวนการวางแผนการจัดการป่าชุมชน โดยเริ่มจากการสำรวจกลุ่มเป้าหมาย วิเคราะห์สถานการณ์ด้านป่าไม้ ปัญหาของชุมชน กำหนดขอบเขตป่าชุมชนที่ต้องการเข้าไปบริหารจัดการ สำรวจและประเมินสภาพป่าและทรัพยากรในขอบเขตของป่าชุมชนที่กำหนด จำแนกผู้ใช้ประโยชน์จาก

ป่าชุมชนที่กำหนด แบ่งโซนทรัพยากรที่สำคัญและโซนการจัดการตามวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์ รวบรวมข้อมูลและเขียนแผน นำเสนอแผนการจัดการป่าชุมชนให้กับผู้เกี่ยวข้อง กำหนดกฎระเบียบ หรือข้อตกลงต่างๆ คัดเลือกและแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ดำเนินการตามแผนการจัดการป่าชุมชน ติดตามประเมินผลและปรับปรุงแผน

สำหรับกรมป่าไม้ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักของรัฐในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนนั้นได้ส่งเสริมให้ชุมชนบริหารจัดการป่าชุมชนซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ตามมาตรา ๔๓ (๒) กำหนดให้บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ และมาตรา ๕๗ (๒) กำหนดให้รัฐต้องอนุรักษ์ ค้ำครอง บำรุงรักษาฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการ และได้รับประโยชน์

ส่วนขั้นตอนในการวางแผนการจัดการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ มีขั้นตอนมีดังนี้ ๑) ขั้นตอนการส่งเสริม ๒) ขั้นตอนการประชุมตัดสินใจอย่างมีส่วนร่วม ๓) ขั้นตอนการสำรวจพื้นที่และสภาพป่าอย่างมีส่วนร่วม ๔) ขั้นตอนการจัดทำแผนโครงการป่าชุมชน ๕) ขั้นตอนการจัดทำรายละเอียดแผนการปฏิบัติงาน ๖) ขั้นตอนการติดตามประเมินผล ๗) ขั้นตอนการปรับปรุงและต่ออายุโครงการ

๑.๕ ปัจจัยสู่ความสำเร็จในการวางแผนการจัดการป่าชุมชน คือการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เจ้าหน้าที่ให้ความรู้ด้านวิชาการและเข้าไปส่งเสริมสนับสนุนงานด้านป่าชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนให้ความร่วมมือสนับสนุนการดำเนินงาน

๒. ตัวอย่างแผนการจัดการป่าชุมชน

สำหรับโครงการป่าชุมชนดังกล่าว ชุมชนร่วมกันดำเนินการจัดทำโดยคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ โดยต้องมีรายละเอียดของโครงการ ดังนี้ ชื่อโครงการ ที่ตั้งโครงการ พื้นที่ดำเนินโครงการ หลักการเหตุผล วัตถุประสงค์ แผนงานและยุทธศาสตร์ ระยะเวลาดำเนินการ ผู้รับผิดชอบโครงการ งบประมาณ ผลที่คาดว่าจะได้รับ แผนที่ประกอบโครงการ ผู้เขียนโครงการ ความคิดเห็นของนายกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ความคิดเห็นของผู้ว่าราชการจังหวัดหรือหัวหน้าหน่วยงานที่กำกับดูแลพื้นที่ ผู้ตรวจสอบโครงการ ผู้เสนอโครงการ และผู้อนุมัติโครงการ

ซึ่งโครงการป่าชุมชน คือ แผนแม่บทในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในช่วงระยะเวลา ๑๐ ปี เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินบริหารจัดการป่าและการบูรณาการการทำงานของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับวิถีชุมชน โดยได้ยกตัวอย่างโครงการป่าชุมชนบ้านรางเฒ่า หมู่ที่ ๔ ตำบลแก้มอัน อำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี เป็นกรณีตัวอย่าง

● หน่วยที่ ๑๔ ประสพการณ์การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย

เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน หน่วยที่ ๑๔ ประสพการณ์การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย เพื่อให้ผู้ที่ศึกษามีความรู้เกี่ยวกับความเป็นมา แนวคิด หลักการ และความสำคัญของป่าชุมชน จะเป็นการกล่าวถึงบทบาทการดำเนินงานด้านป่าชุมชนของกรมป่าไม้ ซึ่งจะพบว่าแต่ละชุมชนมีวัตถุประสงค์ในการบริหารจัดการป่าชุมชนที่แตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ วิถีชีวิตชุมชน รวมทั้งการใช้ประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน

๑. บทบาทของกรมป่าไม้ในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน

๑.๑ ความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชน

แนวคิดในการบริหารจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชน มีวิวัฒนาการมาจากการดำเนินงานโครงการด้านป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมต่างๆ จนกระทั่งในปี พ.ศ.๒๕๔๐ กรมป่าไม้ยังทำการส่งเสริมและพัฒนาโครงการป่าชุมชนตลอดมา จนกระทั่งต่อมาในปี ๒๕๔๒ กรมป่าไม้ได้อาศัยกฎหมายที่มีอยู่ ตามมาตรา ๑๙ ของ พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๗ และมาตรา ๑๗ (๒) ของ พ.ร.บ.ป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ส่งเสริมให้ชุมชนทำการจัดตั้งป่าชุมชนเป็นผลสำเร็จครั้งแรก ในวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๒ ซึ่งในปัจจุบัน (วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐) กรมป่าไม้ได้ทำการจัดตั้งป่าชุมชน รวมทั้งสิ้น ๑๐,๕๓๗ หมู่บ้าน รวมพื้นที่มากกว่า ๕.๗๗ ล้านไร่

๑.๒ กระบวนการส่งเสริมการจัดตั้งป่าชุมชน

๑) การจัดทำโครงการป่าชุมชน ประกอบด้วยการขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชน (ปชช.๑) รายงานการตรวจสอบพื้นที่ (แบบ ปชช.๒) การเสนอโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.๓)

๒) การรายงานผลการปฏิบัติงาน (แบบ ปชช.๔)

๓) การต่ออายุโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.๕)

๑.๓ การสนับสนุนการบริหารจัดการป่าชุมชน

กรมป่าไม้ได้ทำการสนับสนุนงบประมาณให้ชุมชนดำเนินการกิจกรรมการบริหารจัดการป่าชุมชน โดยแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน คือ ด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ด้านการดูแลรักษาป่าชุมชน ด้านการบำรุงและฟื้นฟูป่าชุมชน ด้านการศึกษาถ่ายทอดองค์ความรู้และอื่นๆ

๒. การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และพันธุ์กรรมพืช

การจัดการป่าชุมชนมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้คงความอุดมสมบูรณ์ มีการดูแลรักษา ปลูกป่าทดแทน รวมทั้งเป็นแหล่งรวบรวมพันธุ์กรรมพืชท้องถิ่นให้กลับคืนมา

๒.๑ การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

■ ป่าชุมชนบ้านห้วยไร่บุรพา หมู่ที่ ๑๐ ตำบลอุ้มผาง อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒ เนื้อที่ ๒,๙๑๖ ไร่

■ ป่าชุมชนบ้านพุน้ำร้อน หมู่ที่ ๔ ตำบลด่านช้าง อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๔๗ เนื้อที่ ๖,๕๖๒ ไร่

๒.๒ การจัดการประชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช

■ ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี หมู่ ๒ ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๕๔ เนื้อที่ ๒,๐๙๔ ไร่

■ ป่าชุมชนบ้านหัวบึง หมู่ ๙ ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๖ เนื้อที่ ๘๘ ไร่

๓. การจัดการประชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และต้นแบบการเรียนรู้

ป่าชุมชนบางแห่งมีลักษณะโดดเด่น มีความอุดมสมบูรณ์ มีความสวยงามเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ อีกทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อีกด้วย

๓.๑ การจัดการประชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

■ ป่าชุมชนบ้านถ้ำผึ่ง หมู่ที่ ๕ ตำบลยวน อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๕๐ เนื้อที่ ๑,๔๖๙ ไร่

■ ป่าชุมชนบ้านต่อแพ หมู่ ๑ ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๗ เนื้อที่ ๑,๗๗๐ ไร่

๓.๒ การจัดการประชุมชนเพื่อเป็นต้นแบบการเรียนรู้

■ ป่าชุมชนบ้านไทรเอน หมู่ที่ ๘ ตำบลสองสลึง อำเภอแก่ง จังหวัดระยอง ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๕๒ เนื้อที่ ๘๒๗ ไร่

■ ป่าชุมชนป่าโนนใหญ่ ตำบลเสียว อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔ เนื้อที่ ๔๗๔ ไร่

๔. การจัดการประชุมชนเพื่อเป็นแหล่งอาหารชุมชน และการใช้ประโยชน์จากป่า

ชุมชนมีวิถีการดำรงชีวิตกับการพึ่งพิงใช้ประโยชน์จากป่า ป่าชุมชนจึงเปรียบเสมือนคลังอาหารเพื่อการบริโภค เป็นการลดรายจ่ายในครัวเรือน อีกทั้งยังเป็นแหล่งสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคอีกด้วย

๔.๑ การจัดการประชุมชนเพื่อเป็นแหล่งอาหารชุมชน

■ ป่าชุมชนบ้านกุดดุก หมู่ ๓ ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๕๓ เนื้อที่ ๑๔๘ ไร่

■ ป่าชุมชนบ้านคลองห้วยหวาย หมู่ที่ ๒๑ ตำบลแม่เปิน อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑ เนื้อที่ ๒,๔๒๑ ไร่

๔.๒ การจัดการประชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ด้านน้ำและพลังงาน

■ ป่าชุมชนบ้านแม่กุดหลวง ตำบลแม่กาสา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖ เนื้อที่ ๘๗๕ ไร่

■ ป่าชุมชนบ้านสามขา หมู่ ๖ ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ได้รับอนุมัติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๓ เนื้อที่ ๗,๐๐๐ ไร่

